

УДК 159.942

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.16>

Приймаченко Олеся Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0002-5499-603X

Склянська Ольга Вадимівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0003-3159-8765

**ФАКТОРНА СТРУКТУРА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НЕПОВНОЛІТНІХ
ЗАСУДЖЕНИХ ТА ПІДЛІТКІВ З НОРМАТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ**

**FACTOR STRUCTURE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF JUVENILE
CONVICTS AND ADOLESCENTS WITH NORMATIVE BEHAVIOR**

У статті представлені результати експлораторного факторного аналізу емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених чоловічої статі та підлітків з умовно нормативною поведінкою. Загальний обсяг вибірки, що була задіяна у даному дослідженні, складає 626 осіб. Відповідно до завдань дослідження факторну структуру емоційного інтелекту було визначено у двох групах: у групі неповнолітніх засуджених, до якої увійшла 301 особа, та у групі з 325 підлітків з умовно нормативною поведінкою – учнів загальноосвітніх шкіл. Емпіричне узагальнення сукупності задіяних у дослідженні змінних здійснювалося з використанням методу аналізу головних компонент та мінімізацією кількості змінних за рахунок максимізації дисперсії навантажень у факторах, визначення кількості яких відбувалося із застосуванням критерію Кайзера. Наведено інформацію щодо шкал психодіагностичних методик, котрі були задіяні у процедурі факторного аналізу. В результаті факторного аналізу у групі неповнолітніх засуджених було визначено п'ять факторів, котрі охоплюють 66,71% дисперсії. У групі підлітків з нормативною поведінкою виявлено чотири фактори, котрі охоплюють 74,14% дисперсії. Факторну структуру емоційного інтелекту у групі неповнолітніх засуджених утворили такі фактори: «Емоційна незрілість» (фактор 1), «Емоційна відчуженість» (фактор 2), «Емоційні механізми підтримки належності до асоціальної групи» (фактор 3), «Емоційна соціопатизація» (фактор 4) та «Акогнітивна реактивність» (фактор 5). У факторній структурі емоційного інтелекту в групі підлітків з нормативною поведінкою виокремлено фактори: «Позитивізація емоцій» (фактор 1), «Позитивізація поведінки» (фактор 2), «Позитивізація міжособистісних стосунків» (фактор 3) та «Віртуалізація негативних переживань» (фактор 4). Здійснений у статті факторний аналіз дозволив представити емоційний інтелект як інтегративну, системоутворюючу властивість особистості, що характеризує процес самоздійснення людини, і, відповідно, визначає вектор вивчення чинників і умов, що детермінують процеси його формування і функціонування.

Ключові слова: емоційний інтелект, неповнолітні засуджені чоловічої статі, підлітки з нормативною поведінкою, експлораторний факторний аналіз, шкали емоційного інтелекту.

The article presents the results of an exploratory factor analysis of the emotional intelligence of male juvenile convicts and adolescents with normative behavior. The sample of the study consisted of 626 persons. In the accordance with the aim of the research, the factor structure of emotional intelligence was determined by two groups: juvenile convicts, which included 301 persons and 325 adolescents with normative behavior. Empirical generalization of the set of variables involved in the study was carried out by using the method of principal component analysis and minimizing the number of variables by maximizing the variance of loadings in factors. The factors' number was determined by using Kiser criterion. Information is given on the scales of psychodiagnostic techniques that were involved in the factor analysis procedure. As a result of factor analysis, five factors were identified in the group of juvenile convicts, which cover 66,71% of the variance. In the group of adolescents with normative behavior, four factors were found, which cover 74,14% of the variance. The factor structure of emotional intelligence in the group of juvenile convicts was formed by the following factors: "Emotional immaturity" (factor 1), "Emotional alienation" (factor 2), "Emotional mechanisms for supporting belonging to an antisocial group" (factor 3), "Emotional sociopathization" (factor 4) and "Cognitive reactivity" (factor 5). In the factor structure of emotional intelligence in the group of adolescents with

normative behavior; the following factors are distinguished: "Positivization of emotions" (factor 1), "Positization of behavior" (factor 2), "Positivization of interpersonal relations" (factor 3) and "Virtualization of negative experiences" (factor 4). The factor analysis carried out in the article made it possible to present emotional intelligence as an integrative, system-forming property of the individual, which characterizes the process of self-realization of a person, and, accordingly, determines the vector of studying the factors and conditions that determine the processes of its formation and functioning.

Key words: emotional intelligence, male juvenile convicts, adolescents with normative behavior, exploratory factor analysis, scales of emotional intelligence.

Постановка проблеми. Теоретичний аналіз проблеми емоційного інтелекту показує, що на сьогодні переважна більшість досліджень цього психологічного феномену зосереджена на уточненні поняття, структури, моделей, удосконаленні методик його вимірювання.

Проведений аналіз як теоретичних, так і прикладних досліджень, у яких трактування емоційного інтелекту здійснюється з точки зору різних наукових ракурсів, дозволяє нам стверджувати, що зміст цього феномену є більш широким, ніж його трактування у межах окремих підходів [1; 2; 3; 6; 7; 8]. Це обумовило розуміння емоційного інтелекту як комплексного інтегративного психологічного феномену, який поєднує у собі характеристики різного плану. Еклектичне поєднання різних діагностичних підходів до вимі-

рювання ЕІ дозволило нам розкрити сутність емоційного інтелекту неповнолітніх злочинців у нещодавно проведених дослідженнях [4; 5; 8].

З метою систематизації досліджуваних характеристик емоційного інтелекту неповнолітніх злочинців та підлітків з нормативною поведінкою, нами було застосовано метод факторного аналізу. Цей метод дозволяє скоротити кількість первинних змінних через виокремлення меншої кількості факторів, що відтворюють матрицю коефіцієнтів кореляції між змінними та піддаються змістовній інтерпретації.

Отже, **мета статті** полягає у визначенні та інтерпретації факторної структури складових емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою за результатами проведеного експлораторного факторного аналізу.

Таблиця 1

Шкали методик, які використані у факторному аналізі

Методики	Шкали
Тест MSCEIT (Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test).	«Ідентифікація емоцій», «Емоційна фасилітація мислення», «Здатність розуміти й аналізувати емоційну інформацію», «Здатність до усвідомленої регуляції емоцій для особистісного зростання й поліпшення міжособистісних стосунків»
Методика SREIT (Self Report Emotional Intelligence Test) Н. Шутте	«Оцінка та вираз емоцій», «Регуляція емоцій», «Використання емоцій у вирішенні проблем»
Опитувальник емоційного інтелекту (ОЕІ) К. Барчард	«Позитивна експресивність», «Негативна експресивність», «Увага до емоцій», «Прийняття рішень на ґрунті емоцій», «Співпереживання радості», «Співпереживання нещастя», «Емпатія»
Опитувальник «ЕМІн» Д. Люсіна	«Розуміння чужих емоцій», «Управління чужими емоціями», «Розуміння власних емоцій», «Управління власними емоціями», «Контроль експресії»
Опитувальник EQ-I Р. Бар-Она	«Емоційна самосвідомість (ES)», «Асертивність (AS)», «Самоповага (SR)», «Самоактуалізація (SA)», «Незалежність (IN)», «Емпатія (EM)», «Міжособистісні стосунки (IR)», «Соціальна відповідальність (RE)», «Здатність до вирішення проблем (PS)», «Реалістичність (RT)», «Гнучкість (FL)», «Стресостійкість (ST)», «Контроль імпульсивності (IC)», «Шастя (HA)», «Оптимізм (OP)»
Опитувальник «Рівень співпереживання» С. Барона – Коена та С. Вілрайт	«Рівень співпереживання»
Шкала емпатії М. Девіса	«Децентрація», «Співпереживання», «Емпатична турбота», «Особистий дистрес»
Опитувальник емоційної креативності Дж. Еверілліа	«Готовність», «Новизна», «Ефективність/ аутентичність»
Опитувальник емоційного самоусвідомлення О. Власової	«Диференціація емоцій», «Вираз емоцій», «Емпатія», «Управління емоціями», «Прийняття відповідальності»
Опитувальник емоційних перешкод у міжособистісному спілкуванні В. Бойка	«Невміння керувати емоціями», «Неадекватний прояв емоцій», «Нерозвиненість емоцій», «Домінування негативних емоцій», «Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі»
Методика діагностики емоційності В. Русалова	«Психомоторна емоційність», «Інтелектуальна емоційність», «Комунікативна емоційність»

Загальний обсяг вибірки, що була задіяна у даному дослідженні, складає 626 респондентів. Відповідно до завдань дослідження факторну структуру емоційного інтелекту було визначено у двох групах: у групі неповнолітніх засуджених, до якої увійшла 301 особа, та у групі з 325 підлітків з умовно нормативною поведінкою – учнів загальноосвітніх шкіл.

Емпіричне узагальнення сукупності задіяних у дослідженні змінних здійснювалося з використанням методу аналізу головних компонент та мінімізацією кількості змінних за рахунок максимізації дисперсії навантажень у факторах, визначення кількості яких відбувалося із застосуванням критерію Кайзера.

У нашому дослідженні факторні навантаження, котрі виступають аналогами коефіцієнтів кореляції та демонструють ступень взаємозв'язку первинних змінних та факторів, вважалися значущими, якщо за модулем їх значення перевищувало 0,5.

У таблиці 1 надано інформацію щодо шкал психодіагностичних методик, котрі були задіяні у процедурі факторного аналізу.

Застосування експлораторного факторного аналізу надало можливість скоротити кількість досліджуваних характеристик та встановити

структуру найбільш значущих взаємозв'язків між ними у групах неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою.

Результати дослідження. У групі неповнолітніх засуджених було визначено п'ять факторів, котрі охоплюють 66,71% дисперсії (табл. 2).

Фактор 1 у цій групі охоплює 18,25% дисперсії та поєднує наступні шкали: «Розуміння власних емоцій» (-0,815), «Розуміння чужих емоцій» (-0,762), «Реалістичність» (-0,676), «Неадекватний прояв емоцій» (0,540), «Комунікативна емоційність» (0,527), «Прийняття відповідальності» (-0,511).

Отже, деструкція здатності до розуміння емоцій поєднується у цій групі із зниженням реалістичності оцінки ситуації, поглибленням невідповідності емоційної експресії наявним умовам, зростанням чутливості до невдач та виникнення роздратованості у міжособистісній взаємодії, посиленням схильності обвинувачувати в цьому оточуючих.

Фактор 2 охоплює 15,07% дисперсії та вміщує шкали «Диференціація емоцій» (0,811), «Особистий дистрес» (0,732), «Негативна експресивність» (0,681), «Небажання зближуватися з людьми» (0,676), «Ефективність / Аутентичність» (-0,617).

Таким чином, із покращанням здатності розрізняти нюанси свого емоційного ставлення до ситуа-

Таблиця 2

Факторна структура емоційного інтелекту у групі неповнолітніх засуджених

Фактори	Шкали
Фактор 1	«Розуміння власних емоцій» (-0,815), «Розуміння чужих емоцій» (-0,762), «Реалістичність» (-0,676), «Неадекватний прояв емоцій» (0,540), «Комунікативна емоційність» (0,527), «Прийняття відповідальності» (-0,511)
Фактор 2	«Диференціація емоцій» (0,811), «Особистий дистрес» (0,732), «Негативна експресивність» (0,681), «Небажання зближуватися з людьми» (0,676), «Ефективність/Аутентичність» (-0,617)
Фактор 3	«Нерозвиненість емоцій» (0,809), «Соціальна відповідальність» (0,742), «Самоповага» (0,709), «Незалежність» (-0,649), «Домінування негативних емоцій» (-0,582)
Фактор 4	«Контроль імпульсивності» (-0,800), «Керування власними емоціями» (-0,731), «Невміння керувати емоціями» (0,684), «Позитивна експресивність» (-0,589), «Міжособистісні стосунки» (-0,514)
Фактор 5	«Прийняття рішень на ґрунті емоцій» (0,806), «Використання емоції для вирішення проблем» (-0,774) «Здатність розуміти та аналізувати емоційну інформацію» (-0,705)

Таблиця 3

Факторна структура емоційного інтелекту підлітків з нормативною поведінкою

Фактори	Шкали
Фактор 1	«Диференціація емоцій» (0,884), «Оцінка та вираз емоцій» (0,871), «Здатність розуміти та аналізувати емоційну інформацію» (0,855), «Емоційна самосвідомість» (0,797), «Розуміння власних емоцій» (0,765), «Стресостійкість» (0,733), «Гнучкість» (0,699), «Управління власними емоціями» (0,653), «Домінування негативних емоцій» (-0,573), «Щастя» (0,544)
Фактор 2	«Реалістичність» (0,805), «Використання емоції для вирішення проблем» (0,795), «Здатність використовувати емоції для підвищення ефективності мислення та діяльності» (0,748), «Здатність до вирішення проблем» (0,707), «Прийняття відповідальності» (0,686), «Керування чужими емоціями» (0,654), «Комунікативна емоційність» (-0,567), «Позитивна експресивність» (0,521)
Фактор 3	«Децентрація» (0,818), «Увага до емоцій» (0,796), «Рівень емпатії» (0,701), «Розуміння чужих емоцій» (0,750), «Контроль експресії» (0,683), «Контроль імпульсивності» (0,619), «Співпереживання радості» (0,555), «Міжособистісні стосунки» (0,509)
Фактор 4	«Співпереживання» (0,804), «Співпереживання нещастя» (0,772), «Новизна» (0,717), «Оптимізм» (-0,661).

ції, загострюються дискомфорт та роздратування під час спостереження переживань чи страждань іншої людини, більш виразною стає негативна емоційна експресія, зростає небажання зближуватися з оточуючими на емоційному ґрунті, втрачається щирість емоційних переживань й здатність їх використовувати для побудови особистісного благополуччя.

До фактору 3, який охоплює 14,13% дисперсії входять шкали «Нерозвиненість емоцій» (0,809), «Соціальна відповідальність» (0,742), «Самоповага» (0,709), «Незалежність» (-0,649), «Домінування негативних емоцій» (-0,582).

Зміст фактору свідчить про те, що зменшення розвиненості емоцій поєднується із посиленням спрямованості на взаємодію та кооперацію з членами певної соціальної групи та слідування її нормам, зростанням самоповаги до себе, нейтралізацією негативних емоцій, але, разом з цим, збільшенням емоційної залежності й втратою самостійності.

Фактор 4 охоплює 13,86% дисперсії, до його складу входять шкали «Контроль імпульсивності» (-0,800), «Керування власними емоціями» (-0,731), «Невміння керувати емоціями» (0,684), «Позитивна експресивність» (-0,589), «Міжособистісні стосунки» (-0,514).

Змістовне наповнення цього фактору відбиває деструкцію здатності до контролю імпульсивності, керування власними емоціями, спроможності продукувати позитивну емоційну експресію, що поєднується із посиленням такої емоційної перешкоди як невміння керувати емоціями та інгібіцією здатності встановлювати комфортні для суб'єкта міжособистісні стосунки та дружню прихильність й підтримувати їх.

Фактор 5, який охоплює 5,40% дисперсії, складається зі шкал «Прийняття рішень на ґрунті емоцій» (0,806), «Використання емоції для вирішення проблем» (-0,774) «Здатність розуміти та аналізувати емоційну інформацію» (-0,705).

Тобто, зі зростанням емоційної обумовленості прийняття рішень, погіршенням здатності до розуміння та аналітичної переробки емоційної інформації, менш ефективним стає використання емоцій у вирішенні проблемних ситуацій.

У групі підлітків з нормативною поведінкою виявлено чотири фактори, котрі охоплюють 74,14% дисперсії (табл. 3).

У цій групі фактор 1 охоплює 29,01% дисперсії та поєднує наступні шкали: «Диференціація емоцій» (0,884), «Оцінка та вираз емоцій» (0,871), «Здатність розуміти та аналізувати емоційну інформацію» (0,855), «Емоційна самосвідомість» (0,797), «Розуміння власних емоцій» (0,765), «Стресос-

тійкість» (0,733), «Гнучкість» (0,699), «Управління власними емоціями» (0,653), «Домінування негативних емоцій» (-0,573), «Щастя» (0,544).

Його зміст свідчить про те, що покращення здатності до розпізнавання широкого спектру емоцій, їх оцінювання та виразу, а також, усвідомлення та розуміння власних емоцій, керування ними, до розуміння й аналізу емоційної інформації, поєднане зі зростанням стресостійкості й процесів регуляції емоцій, мислення та поведінки, поєднується із нейтралізацією негативних емоцій і збільшенням задоволеності собою, іншими й життям в цілому.

Фактор 2 охоплює 23,28% дисперсії й складається із таких шкал: «Реалістичність» (0,805), «Використання емоції для вирішення проблем» (0,795), «Здатність використовувати емоції для підвищення ефективності мислення та діяльності» (0,748), «Здатність до вирішення проблем» (0,707), «Прийняття відповідальності» (0,686), «Керування чужими емоціями» (0,654), «Комунікативна емоційність» (-0,567), «Позитивна експресивність» (0,521).

Таким чином, із вдосконаленням здатності використовувати емоції для вирішення проблемних ситуацій, для підвищення ефективності як мислення, так і діяльності, до прагматичної оцінки наявної ситуації, поліпшуються компетентність у виявленні та розв'язанні проблем в цілому, суб'єктивується атрибуція відповідальності щодо невдачі та успіху, більш вираженою стає позитивна експресивність, відбувається нейтралізація негативних емоцій, вразливості, дискомфорту або роздратування щодо незадоволеності й невдачі у міжособистісній взаємодії, актуалізується здатність керувати емоціями інших людей.

Фактор 3 охоплює 16,35% дисперсії. До нього входять шкали «Децентрація» (0,818), «Увага до емоцій» (0,796), «Рівень емпатії» (0,701), «Розуміння чужих емоцій» (0,750), «Контроль експресії» (0,683), «Контроль імпульсивності» (0,619), «Співпереживання радості» (0,555), «Міжособистісні стосунки» (0,509), які посилюють одне одного та забезпечують більш комфортну й успішну міжособистісну взаємодію.

Фактор 4 охоплює 5,50% дисперсії та поєднує шкали «Співпереживання» (0,804), «Співпереживання нещастя» (0,772), «Новизна» (0,717), «Оптимізм» (-0,661).

Зміст цього фактору віддзеркалює співпереживання нещастя стосовно вигаданих персонажів (героїв книжок, фільмів тощо), що породжує нові для суб'єкта емоції, знижує здатність підтримувати позитивний настрій, що забезпечує сепарацію негативних емоцій та їх фокусування на уявні ситуації.

Якісна специфіка факторів, виявлених у досліджуваних групах, дозволила визначити їх назви.

Факторна структура емоційного інтелекту у групі неповнолітніх засуджених утворена такими факторами як «Емоційна незрілість» (фактор 1), «Емоційна відчуженість» (фактор 2), «Емоційні механізми підтримки належності до асоціальної групи» (фактор 3), «Емоційна соціопатизація» (фактор 4) та «Акогнітивна реактивність» (фактор 5).

У групі підлітків з нормативною поведінкою до факторної структури емоційного інтелекту входять фактори «Позитивізація емоцій» (фактор 1), «Позитивізація поведінки» (фактор 2), «Позитивізація міжособистісних стосунків» (фактор 3) та «Віртуалізація негативних переживань» (фактор 4).

Висновки. Отже, емпірично встановлені факторні структури емоційного інтелекту у групі неповнолітніх засуджених та у групі підлітків з нормативною поведінкою відрізняються за своїм змістом та є специфічними для означених груп.

У групі неповнолітніх досліджуваних було виявлено п'ять факторів.

Зміст першого фактору «*Емоційна незрілість*» відбиває зниження здатності до розуміння як власних, так і чужих емоцій, зменшення реалістичності в оцінці життєвої ситуації та відповідальності за власні почуття у поєднанні зі зростанням ступеня неадекватності у вияві емоцій та чутливості до комунікативного неуспіху.

У другому факторі, котрий отримав назву «*Емоційна відчуженість*», вдосконалення здатності до диференціації емоцій поєднується із посиленням дискомфорту при спостереженні переживань інших, актуалізацією негативної експресивності та небажанням вибудовувати близькі стосунки, втратою автентичності емоцій разом із зниженням їх ефективності у забезпеченні благополуччя суб'єкта.

Відповідно до змісту третього фактору «*Емоційні механізми підтримки належності до асоціальної групи*», зі зростанням ступеня нерозвиненості емоцій актуалізується спрямованість на прийняття норм певної соціальної групи та кооперацію з її членами, збільшується самоповага та емоційна залежність, що відбувається разом із «пом'якшенням» негативних емоцій та зменшенням автономності.

Четвертий фактор, який отримав назву «*Емоційна соціопатизація*», поєднує загострення невміння керувати емоціями з негативізацією контролю імпульсивності, здатності керувати власними емоціями та продукувати позитивну експресію, встановлювати та підтримувати продуктивні й комфортні взаємини.

Зміст п'ятого фактору «*Акогнітивна реактивність*» свідчить про те, що деформація здатності до розуміння та аналітичної переробки емоційної інформації, котра стає менш задіяною у вирішенні проблем, поєднується із посиленням готовності до емоційно обумовленого прийняття рішень.

У групі неповнолітніх з нормативною поведінкою було виокремлено чотири фактори.

Перший фактор «*Позитивізація емоцій*» демонструє взаємопосилення таких складових емоційного інтелекту як диференціація емоцій, оцінка та вираження емоцій, здатність розуміти та аналізувати емоційну інформацію, емоційна самосвідомість, розуміння власних емоцій, стресостійкість, гнучкість, управління власними емоціями й щастя, разом з яким відбувається руйнування такої емоційної перешкоди у міжособистісній взаємодії як домінування негативних емоцій.

Зміст другого фактору «*Позитивізація поведінки*» свідчить, що зі зростанням реалістичності, вдосконаленням здатності до керування емоціями інших людей, до використання емоцій для вирішення проблем та підвищення ефективності мислення й діяльності, нарощуванням позитивної експресивності поглиблюється розуміння та прийняття відповідальності за власні почуття, поліпшується компетентність у виявленні та розв'язанні проблем в цілому й зменшується вразливість й дискомфорт як реакції на неуспіх у міжособистісній взаємодії.

Третій фактор, що отримав назву «*Позитивізація міжособистісних стосунків*», є монополярним. Його зміст виражається у взаємопосиленні здатності розуміти емоції інших людей, співпереживати їх позитивним переживанням, враховувати їх думки та прагнення; в увазі до емоцій, емпатії, спроможності контролювати експресію та імпульсивність, разом з чим зростає компетентність у створенні комфортних взаємовідносин, котрі відповідають позитивно забарвленим уявленням щодо міжособистісної взаємодії.

Змістовне наповнення четвертого фактору, який було названо «*Віртуалізація негативних переживань*», віддзеркалює актуалізацію співпереживання нещастю персонажів фільмів, книжок тощо, що породжує та загострює нові для суб'єкта емоції, зменшує спроможність зберігати позитивний настрій, що виносить негативні переживання за межі реальності та фокусує їх на уявній ситуації.

Отже, факторний аналіз дозволив представити емоційний інтелект як інтегративну, системоутворюючу властивість особистості, що характеризує процес самоздійснення людини, і, відповідно, визначає вектор вивчення чинників і умов, що детермінують процеси його формування і функціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Власова О.І., Березюк М.А. Теоретико-методичні засади дослідження емоційного інтелекту як інтраіндивідуальної властивості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2004. № 2 (7). С. 175–181.
2. Лящ О.П. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці : монографія. Вінниця : ТОВ «Твори». 2019. 448с.
3. Приймаченко О.М., Євдокімова О.О. Особливості прояву емоційного інтелекту девіантних підлітків. *Габітус*. 2020. Вип. 12. Т. 1. С. 165-169.
4. Приймаченко О.М., Євдокімова О.О. Дослідження прояву емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених чоловічої статі. *Габітус*. 2022. Вип. 37. С. 159-164.
5. Приймаченко О.М., Чириченко Ю.В. Емоційний інтелект неповнолітніх засуджених чоловічої статі у проявах емпатії, емоційної креативності та емоційного самоусвідомлення. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. № 9. С. 211-219.
6. Ракітянська Л. Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект». *The pedagogical process: theory and practice (series: pedagogy)*. 2018. № 4 (63). С. 35-42.
7. O'Connor PJ, Hill A, Kaya M and Martin B. The Measurement of Emotional Intelligence: A Critical Review of the Literature and Recommendations for Researchers and Practitioners. *Frontiers in Psychology*. 2019. 10:1116. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01116. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.01116/full>.
8. Pryimachenko O., Babii, A., Shnarevych, O., Pavlenko, O., & Rakhlis. Emotional intelligence Vs normative behavior of juvenile male convicts. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (45), p. 131-140. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.14> (Indexed in the following international databases: Emerging Sources Citation Index (ESCI) by Web of Science ISSN 2322-6307).